

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ

ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIV

ОДЕСА
ОНУ
2023

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

- С. Б. Сорочан** – д.і.н., професор, зав. кафедри історії стародавнього світа та середніх віків ХНУ імені В. Н. Каразіна;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- О. М. Луговий** – к.і.н., доц., науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики, головний редактор;
В. В. Чепіженко – к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., доц., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
І. В. Нємченко – к.і.н., доц., почесний керівник Центру антикознавства та медієвістики;
О. В. Смигитина – д.і.н., проф., зав. кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. Б. Шевченко – к.і.н., старший науковий співробітник Одеського археологічного музею НАН України.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 1 від 12 вересня 2023 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIV / Голов. ред. О. М. Луговий. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023. –
524 с.

ISBN 978-617-689-483-4

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XIV читань пам'яті П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, проведеної ОНУ імені І. І. Мечникова та Одеською Національною науковою бібліотекою 10–12 березня 2023 р.

ISBN 978-617-689-483-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)
© Колектив авторів, 2023
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2023

якого у 1521 р. привернув екзотичний зовнішній вигляд ірландських солдатів у Нідерландах.

¹² The History of Ireland by Geoffrey Keating / E. Comyn, P. S. Dinneen (transl.) Published by the Ex-classics Project, <http://www.exclassics.com>, 2009. P. 89.

¹³ Roling B. Phoenician Ireland: Charles Vallancey (1725–1812) and the Oriental Roots of Celtic Culture // The Quest for an Appropriate Past in Literature, Art and Architecture / K. A.E. Enekel, K. A. Ottenheim (eds.). Leiden: Brill, 2019. P. 750-770.

¹⁴ Lennon J. Irish Orientalism: An Overview // Ireland and Postcolonial Theory / C. Carroll, P. King (eds.). Notre Dame: University of Notre Dame, 2003. P. 139-140.

І. Д. Воротняк, М. В. Данилів (Чернівці)
**МОТИВАЦІЙНІ ВИТОКИ ПОХОДІВ ВІКІНГІВ:
ДИСКУРС СКАНДИНАВСЬКИХ ДЖЕРЕЛ**

В середині I тис. н. е. центральні та північні області Європи в духовному і світоглядному відношенні являли собою фактично два макрорегіони різних цивілізацій – держави західних германців, населення яких сповідувало християнство й різноплемінний язичницький світ. Кордон між ними проходив від Ютландського півострова на північному заході до гирла Дунаю на південному сході. В V ст. н.е. на півночі континенту під владою очільників родів сформувалися «малі королівства». Саме в цих родоплемінних мікрорегіонах і зародились паростки руху вікінгів, викликаного економічними, демографічними та етнічними процесами в язичницькій частині Європи¹. З-поміж комплексу передумов і причин, що зумовили появу інвазійного феномену походів вікінгів, спробуємо виділити ті, що були продиктовані військово-політичними й соціальними реаліями скандинавського барбаризму.

В означений період у Скандинавії склалася унікальна соціокультурна ситуація, в якій мілітарна складова стала визначальною домінантою, а всі сутнісні світоглядні, ціннісні орієнтири зазнали змін, прийшовши у відповідність з пануючим військовим етосом².

Практично з первісних часів війна (напад на сусідів, захист своєї території, небезпечні полювання) та мандрівка (міграція племені, відселення молодих людей при перенаселенні території, пошук нових угідь) ставали причиною зміни форм влади й основними (в

мотиваційному сенсі) рушійними силами соціальної мобільності. «Поклик далеких мандрів» й «дух войовничості» були ментальними руйнівниками циклів життя роду і вносили стохастичний момент в соціальні системи³.

Розбійницькі набіги в певному сенсі допомагали послабити внутрішню соціальну напругу в скандинавському соціумі, інакше вона загрожувала вийти з-під контролю. Англійський дослідник Н. Прайс висловив припущення, що дана проблема, обумовлена наявністю розгалужених мереж формальної дружби та родинних зв'язків, існувала навіть між окремими лідами (загонами воїнів) і всередині них.

Неймовірно складна павутина взаємних зобов'язань, що виходила далеко за межі політичного суперництва, перешкоджала експансіоністській політиці представників знаті та їхній конкуренції один з одним усередині країни. Однак воїнів, яким не треба було перейматися тим, що їм доведеться боротися зі своїми друзями можна було використовувати як потужний інструмент зовнішньої демонстрації сили. Ймовірно, ці процеси наростали лавиноподібно, принагідно розхитуючи політичний баланс усередині Скандинавії. Якщо одне королівство починало робити зовнішні агресивні виправи, інші могли відчувати бажання чи необхідність наслідувати його приклад⁴.

В умовах потужних зовнішніх викликів рух вікінгів виходив з внутрішнього мотиваційно-діяльнісного імпульсу нордичної культури. Одну з найкоротших і найточніших характеристик вікінгам дав шведський дослідник А. Стрінгольм: «Бездіяльне життя не мало для них жодної ціни»⁵. Ідеологічно цей потенціал концентрувався в «схемі Одіна», що синтезувала поезію та війну, жагу влади й слави, жінок і багатств⁶.

Як вважають сучасні дослідники, зовнішні набіги можна було використовувати для подальшого зміцнення існуючих товариських відносин і навіть розширення кола друзів⁷. Н. Прайс дійшов висновку, що основним напрямом експорту в Скандинавії епохи вікінгів була не торгівля, а насильство – свого роду «капіталізм агресії». З позиції глибоко укоріненого мілітаризованого світогляду вікінгів, це був «найкращий», найпочесніший і найбагатродніший вид насильства та руйнування. Вірогідно, саме це слугувало основним мотивом дій знаті та одночасно – соціальним запобіжним «клапаном», який можна було використовувати у власних інтересах⁸.

У свідомості середньовічних скандинавів набуває усталеності таке явище як подорожі, що входили в «програму» «класичного виховання» молодого чоловіка⁹. Тільки мандруючи можна було

здобути славу, багатства й дари. Мирна праця у власній садибі сприяла накопиченню внутрішньої енергії, яка виплескувалась у формі цієї подорожі¹⁰, котра у свою чергу, мала і сакральний зміст. Перетворюючись на свого роду «священну дію», вона осідала у свідомості як частина світогляду. З подорожею було пов'язане як здобуття матеріальних благ, так і духовних. Люди, котрі багато що бачили, а потім ділилися різними історіями на бенкетах, викликали повагу у присутніх¹¹.

Спосіб життя середньовічних скандинавів характеризує їх одночасно як осілих землеробів та морських кочівників. У числі інших стан «i vikingu» – «у вікінгу», тобто в морському поході – не ексцес, як іноді інтерпретується істориками, а буденність. У давньоскандинавській традиції перевага віддавалася шляху порівняно з перебуванням на одному місці, що відображено, наприклад, у повчаннях Одіна: «Лиш той є розумним, // хто їздив далеко // у різні краї, // досвід його часто підкаже, // що інший замислив»¹². (Відзначимо, що «Промови Високого», тобто Одіна, – це визнаний звід життєвої мудрості, а до того ж і найдавніша частина «Старшої Едди»¹³).

У розмові з вольвою (мертвою відьмою) Одін представився: «Ім'я моє Вегтам [Той, хто звук до шляху], я Вальтама [Звиклого до бою] син»¹⁴. Стан дороги – одна з характеристик Тора, якого міф рідко застає вдома, оскільки він постійно «ходить на Схід» битися з велетнями-йотунами. По відношенню до сиднів у едичній традиції доречно іронія: «Хельгі знайде, // князя, що гребував битв уникати // того, що часто орлів годував, // доки ти вдома рабинь цілував»¹⁵.

Стан «в дорозі» наповнений для морського кочівника екзистенційним змістом на зразок «*moveo, ergo sum*». Відкриття нового шляху чи ризиковане плавання, наприклад, до Америки (Вінланду) чи Біломор'я (Б'ярмії) прославляло вікінга. Небезпечна подорож Чаклунською затокою (Gandvik, Льодовитий океан), переплітаючись з міфологією, робила його героєм живого міфу за участі чаклунів-фінів, тролів, драконів. Іноді міф виявлявся прообразом реального шляху, спонукаючи мореплавців відкривати та освоювати загадкові країни-міражі¹⁶.

Варті на увагу дослідників політичні причини, пов'язані як із зовнішньою, так і з внутрішньою політикою скандинавських конунгів. Як припускав свого часу відомий французький скандинавіст Р. Буайє, з перших десятиліть IX ст. Норвегію і Данію потрясли жорстокі міжусобні війни. Навіть якщо ставити під сумнів повідомлення Сноррі Стурлуссона, згідно з яким еміграція значної кількості норвезьких

очільників кланів до Ісландії була спричинена їхнім прагненням вийти з-під деспотичної влади Харальда Прекрасноволосного¹⁷, можна висловити здогад, що перші вікінги були бунтівниками проти короля чи ватажка, більш сильного, ніж вони, або невдоволеними тим, що позбулись володінь, або вигнанцями, проти яких порушували судові позови.

Як приклад, можна згадати історію норвежця Ейріка Торвальдссона (Рудого), який після скоєння вбивства в Норвегії разом зі своїм батьком перебрався до Ісландії. Однак, вочевидь через нестачу землі, придатної для успішного ведення господарства і складний характер, він був черговий раз звинувачений у вбивстві й змушений вирушити у вигнання терміном на три роки. Дізнавшись про те, що якийсь Гунбьорн, син Ульва Кракссона, потрапивши в туман, наткнувся на невідому раніше землю, вирушив на її пошуки, які завершилися відкриттям нового острова – Гренландії. Перебравшись туди зі своїми однодумцями, Ейрік перейшов до розміреного життя хьовдінга (племінного вождя), вирішуючи поточні проблеми в новому поселенні, користуючись беззаперечним авторитетом серед колоністів¹⁸. Загалом, вони, звісно, вирушали в походи з метою захоплення багатства на чужині, якого їх позбавили на батьківщині. Вони повертались, щоби добитися суспільного визнання, стати сильнішими завдяки набуттю не лише багатств, й людей (дружинників, домочадців, рабів і наложниць)¹⁹.

У владі та «доброму імені», у визнанні власних достоїнств і набутті військової слави були зацікавлені в першу чергу представники знатних родів. До середини I тис. в Скандинавії вже сформувались племінні союзи на чолі з конунгами, – які воювали між собою за владу і території. Природно, що ці місцеві князі хотіли зміцнити своє становище, зробити свої «посади» не виборними, а спадковими. Для цього їм були потрібні гроші та повага (слава). І те й інше вони могли здобути у воєнних походах²⁰.

Доречно підкреслити: в етиці стародавніх скандинавів була закладена ідея про потребу у славі як найвищій цінності, про що свідчать рядки з «Промов Високого»: «Гине худоба // родичі гинуть // і смертний ти сам // та смерти не відає // слава гучна // гідних учинків; гине худоба // родичі гинуть // і смертний ти сам // та знаю одне // що смерти не звідає // присуд живих про мерця»²¹. Ці строфи утілюють головну ідею людського буття, власне – сенс існування, актуальний для доби вікінгів²².

Феномену військової активності вікінгів могло сприяти і кланове суперництво: правителю, ярлу, херсіру, «могутньому бонду»,

«королю» слід бути багатим, він був справжнім «володарем перснів»²³, срібних чи золотих, які носив на зап'ясті й відламував від них шматки, щоб щедро роздавати підданам («даруючий персні» і «роздрібнювач перснів» – терміни, що чітко визначали одну з головних якостей ідеального правителя – щедрість по відношенню до таких речей. До того ж другий епітет пов'язаний, безумовно, з традицією переламування і роздачі дружинникам масивних золотих кручених браслетів, оскільки тільки їх і можна було «дробити»²⁴.

Щедрість, отже, неодмінна риса конунга, який повинен був мати можливість винагороджувати супутників. Тому йому доводилось постійно піклуватися про набуття тих багатств, які він при бажанні розтринькував, – щоб не лише відповідати своєму статусу (таким, зокрема, постає образ Харальда Суворого, який «був вкрай жадібний до влади і до всілякого багатства. Він був дуже щедрий зі своїми друзями, якими він дорожив»²⁵), а й залишатися на своїй посаді. Відповідно, як зазначив Р. Буайє, можна погодитись, що військовому керманичу постійно доводилось вишукувати ресурси – за допомогою хоч комерції, хоч грабунку²⁶. Вочевидь, з цією метою Йорунд син Інґві конунга, який став конунгом в Старій Уппсалі, «влітку часто бував у походах»²⁷.

Багатством, на відміну від слави, прийнято було ділитися, й збирали його конунги так само зосереджено, як і дарували. Щедрість залишалася привілеєм королів – на противагу етичному праву підданих на очікування та отримання дарів. В епоху Пізньої Античності германські королі відрізнялися від своїх пізніших «колег» нестримним марнотратством і багатство їх полягало не в скарбниці, а в дружині (як у вікінга воно полягало не так у сріблі, як у мечі). До прикладу, конунг Хельгі Вбивця Хунрінґа з юних років «витязям золото дарував, казни не жалів, кров'ю омилої»²⁸.

У свою чергу воїни, які отримали королівські дари, цінували їх швидше як «багатство-славу», ніж як «багатство-майно». Відмінність «багатства-слави» від «багатства-майна» сягала парадоксу, відображеного у прізвиську конунга Хальвдана – Щедрий на Золото і Скупий на Їжу: «Розповідають, що його люди отримували стільки золотих монет, скільки в інших конунгів люди отримують срібних, але жили впроголодь. Він був дуже войовничим, часто ходив у походи і здобував багатство»²⁹.

Захоплену здобич відразу пускали в діло, причому проїдали і пропивали демонстративно, публічно на велелюдних бенкетах. Трофеї були не простим джерелом утримання дружинників, а найважливішим засобом згуртування їх в колектив і утвердження авторитету лідера.

Воїнські подвиги, не відомі широкому загалу, мало цінувались у варварів, якими з точки зору мешканців середньовічної Західної Європи залишались вікінги. Вони повинні були бути оспівані в піснях скальдів й тим самим збережені в пам'яті воїнів і всіх одноплемінників. Захоплені багатства – коштовності, одяг, зброя – перетворювались на свідчення героїчного життя, ставали важливими символами звитяги повелителя і його дружини. Ними вихвалялись, виставляючи на загальний огляд. Золото і срібло ще не відігравали у варварів ролі грошей; переважав обмін у безпосередній натуральній формі. Тому монети, захоплені у більш розвинутих народів, переплавляли в зливки, розрубували, перетворювали на персні, зап'ястя, фібули та інші прикраси.

Згідно з уявленнями, що побутували у скандинавів в епоху вікінгів, у скарбах, якими володіла людина, втілювались її особисті якості та зосереджувались її щастя й успіх. Їхня втрата означала загибель, позбавлення своїх важливих якостей і бойової удачі³⁰. Відповідно, статки, отримані внаслідок війни, набували значення соціальної відмінності. У варварському суспільстві багатство не було засобом товарного обміну і не джерелом накопичення, не стільки надходило в обіг, скільки виконувало важливу знакову (символічну) функцію³¹.

Підтвердженням того, що одним з ключових мотивів зовнішньої експансії вікінгів був пошук золота, можна знайти в рунічних текстах. Зокрема на камені з Гріпсхольма в Упланді (Швеція) вибито: «Вони відважно вирушили вдалину на пошуки золота, і на сході вони стали здобиччю орлів»; на камені з Улунди (Швеція) зберігся такий напис: «Він вирушив, сповнений відваги, і далеко в Греції здобув багатство для свого сина»³².

Загальновідомим є той факт, що нормани поєднували розбій з торгівлею, які приносили неабиякі доходи. Однією рукою вікінг володів мечем, іншою – терезами, встигаючи складати вірші та доходи. Сріблoloбство вікінгів слугувало мораллю, якщо не культом, жагою, що іноді перероджувалася в жадібність та розширення сфери діяльності, мотивації, конкуренції. Багатства здобувалися, накопичувалися, роздаровувалися, виставлялися на привселюдний огляд, слугували еквівалентом слави, мірилом престижу, соціальним капіталом. Якщо мислити категоріями Харальда Суворого, то поняття «жадібність» і «захланність» висловлювались поетичними кеннігами «кущ багатства» й «збирач скарбів»³³. Конунг Харальд вражав сучасників розмірами нагробованого: «Здавалося всім, хто бачив це, надзвичайно дивним, що в північних країнах могло стільки золота

накопичитись в одному місці... Це були майно і скарби грецького конунга, у якого, як всі говорять, хороми повні червоного золота»³⁴.

Зазначимо, що й прості скандинави не відставали від своїх лідерів у прагненнях до здобуття фінансової вигоди. Воюючи в арміях Свейна Вилобородого і Кнута Могутнього, вони були добре організованими та вмотивованими найманцями, які прагнули багатства, причому багатства, отриманого не в результаті випадкових пограбувань, а шляхом систематичного вимагання данегельду (поземельний податок в середньовічній Англії, запроваджений в 991 р. для сплати викупу датським вікінгам). Завдяки шведському звичаю встановлювати меморіальні камені ми знаємо імена багатьох шведів, які стягували данегельд в Англії і з гордістю наказували зафіксувати цей факт на своєму надгробку, іноді разом з ім'ям володаря, під командуванням якого вони воювали.

Найбільш цікавий камінь – Ульва з Боррести. Він отримав свою частку від сплати трьох данегельдів, причому двічі – під командуванням ватажків, чії імена залишилися в історії. На камені написано: «Ульв взяв три гельди в Англії. Першим був той, який заплатив Тості. Потім сплатив Торкель [Високий]. Потім заплатив Кнут»³⁵.

Військові походи давали діяльним норманам можливість здобути багатство і високий соціальний статус. Таким був Ульв син Б'яльві й Халльбери, один з героїв «Саги про Егіля». Як свідчить текст саги, в молоді роки він ходив «у вікінги». Він товаришував з Карі з Бердлі. Накопичивши статки, вони відійшли від практики походів та зайнялись господарством, і досягли значних успіхів. У обох було багато землі й різного добра. До того ж Ульв, як і його пращури став лендрманом і могутнім чоловіком, до порад якого дослуховувались домочадці³⁶. У вищезгаданих героїв народились сини, які досягнувши повноліття повторили успіх своїх батьків: «Влітку вони вирушили в похід і здобували собі багатство, і при тому кожному дісталась велика доля. Так вони провели у вікінгських походах не одне літо... Торольв (син Ульва) привіз додому багато цінних речей і дав їх батькові та матері»³⁷. Як констатував автор саги, «тоді легко було здобути собі багатство й славу»³⁸.

Молоді скандинави, які претендували на здобуття статусу конунга, в ранньому віці вирушали у військові походи з метою набуття практичних навичок, авторитету і слави. «Сага про Харальда Прекрасноволосого» розповідає про Ейріка Харальдсона, майбутнього норвезького конунга Ейріка Кривава Сокира (928–933): «Коли Ейріку було дванадцять років (це співзвучно з пислів'ям, висловленим у

«Старший Едді»: «Орел кричить рано³⁹»; це означало, що воїн-герой проявляє себе або в юності, або ніколи⁴⁰), дав йому конунг Харальд п'ять бойових кораблів і вирушив він у військовий похід, спочатку в Аустрвег, а потім на південь у Данмарк і у Фрісланд та Саксланд, і пробув у цьому поході чотири роки. Після цього вирушив він на захід за море, і воював у Скотланді та Бретланді, Ірланді та Валланді, і провів там інші чотири роки. Після цього вирушив він на північ у Фіннмарк і до Бьярмаланду, і була у нього там велика битва, і [він] переміг»⁴¹. Сини Ейріка також змужніли дуже рано: «Деякі з синів Ейріка ходили у військові походи як тільки вони стали досить дорослими, і здобували собі багатства, воювали за Аустрвегом. Вони рано стали мужами красивими, сильними і звитязними»⁴².

В середовищі вікінгів свого піку сягнув дружинний культ – військової спільноти, в якій на полі бою панували високий бойовий дух і колективна підтримка. Про це, зокрема, згадував ще Публій Корнелій Тацит: «Якщо справа дійшла до сутички, вождю соромно було поступатися комусь у звитязі, так само соромно дружині не уподібнюватись доблестю своєму вождю. А вийти живим з бою, в якому загинув вождь, – безчестя і сором на все життя; захищати його, оберігати, здійснювати відважні діяння, думаючи лише про його славу, найперший їхній обов'язок: вожді воюють заради перемоги, дружинники – за свого вождя»⁴³.

Зазначимо, що вікінги в силу свого язичницького світогляду, на відміну від християн не боялись загибелі на полі бою, що підтверджується скандинавськими текстами. Смерть фігурує в героїчній поезії германців не як якийсь меланхолійне «memento mori», нагадування про тлінність світу, про плинний характер всього земного. Смерть – момент, коли герой переходить у світ слави, бо лише зі смертю досягає завершеності й лише слава залишиться після нього... Слава – головна цінність у героїчній етиці⁴⁴. Подібне сприйняття смерті було властиве і англосаксам дохристиянських часів; їхній спосіб життя багато в чому був подібний до побуту норманів: «Хай славу, хто в змозі, // до смерти виборе, // для воїна це поза кругом життєвим // найкращим буде»⁴⁵; «Так само чинити мужеві слід, що слави тривалої прагне, – життя свого у прі не щадити»⁴⁶.

Ось стрижневі ментальні пріоритети й ознаки справжнього вікінга, зафіксовані в джерелах: поширення в дружинному середовищі культів Одіна і особливо Тора; захоплюючий пафос і сам зміст скальдичної поезії, де оспівувалась битва як така; специфічність воздаяння у потойбічному світі у формі доволі своєрідного розкішно-казарменного блаженства у Вальхаллі, недоступного для невоїнів⁴⁷.

Цей рай – «цитадель» слави героїв, у ньому немає спокою, оскільки бути славетним або жити у славі для вікінга означає вічний бій, і похований з мечем (або кількома мечами) скандинавський воїн лише умовно може називатися «небіжчиком»⁴⁸.

Слава як шлях у безсмертя чи саме безсмертя – внутрішній поклик вікінга, імператив культури⁴⁹. Дослідники відзначають, що жага слави чи реалізації долі була вищою цінністю германського героя; тому дана «жага» поширювалась на здобич і нагороди⁵⁰. Згідно із канонами вікінгської поезії чоловік позначався не лише словами «битва», «корабель», а й «багатство»⁵¹, жінка – перш за все одягом, золотом, коштовним камінням⁵².

Зазначимо, що іноді мотивом до організації походів могла слугувати заздрість до чужої слави. Так, знаменитий конунг Рагнар Лодброк, дізнавшись про значні успіхи своїх синів, подумав, що «він міг би здобути собі славу, яка була б не менш довговічною, ніж їхня»⁵³. З цих міркувань він розпочав підготовку походу на Англію, використовуючи при цьому лише два кораблі. Коли його дружина Рандалін, зауважила, що доцільніше було б використати більше суден, Рагнар відповів: «Це не буде славою, – завоювати землю з багатьма кораблями, але немає жодного прикладу, коли б хтось двома кораблями завоював таку землю, як Англія. Навіть якщо я зазнаю невдачі, тим краще виявиться, що я взяв менше кораблів із собою»⁵⁴.

Ще одним мотивом, що спонукав вікінгів до їхньої зовнішньої активності, було оголошення поза законом найбільш харизматичних і потенційно небезпечних конкурентів у боротьбі за владу, статус і вплив у суспільстві. До прикладу, Харальд Прекрасноволосий оголосив поза законом Хрольва Пішохода, звинувативши його у мародерстві, оскільки той «забивав на узбережжі худобу, захоплену у місцевих жителів»⁵⁵. Публічне оголошення поза законом означало те, що будь-хто міг вбити цю людину, не боячись помсти з боку родичів вигнанця. Більше того, рідні злочинця у випадку його смерті не мали права розраховувати на сплату вергельду⁵⁶.

Хрольву не залишилось іншого вибору як вирушити у вигнання: «Він вирушив на захід за море до Південних островів, а звідти на захід до Валланду і спустошував ту країну. Там він здобув значні володіння і поселив там багато норвежців. З того часу ці володіння називаються Нормандією. Із роду Хрольва походять яри в Нормандії»⁵⁷.

Отже, його реакція після оголошення поза законом була такою ж як і багатьох амбітних вікінгів, зокрема – вищезгаданого Ейріка Рудого. Через недостатню інформативність джерел доволі складно

стверджувати про визначальний вплив маргіналів на військову активність норманів, однак, з точки зору формальної логіки, якщо людина, котру оголосили поза законом у себе на батьківщині і яка ризикує при цьому бути вбитою, то їй не залишалось іншого вибору як шукати щастя за кордоном. До прикладу в Ісландії на той час ще існувала вільна земля, чи в Англії, де також можна було здобути землю завдяки військовій силі⁵⁸.

Підсумовуючи вищевикладене підкреслимо, що скандинавське суспільство в епоху вікінгів перебувало на стадії розкладу родоплемінних відносин і панування військової демократії. В таких реаліях з'являються харизматичні особистості, які прагнуть здобути й закріпити за собою верховну владу. Для досягнення цієї мети вони вдавалися до зовнішньої військової експансії з метою захоплення матеріальних і людських ресурсів, та здобуття авторитету за допомогою визнання слави відважних воїнів й мандрівників.

Цьому значною мірою сприяли і світоглядно-міфологічні уявлення, що формувалися в ході міграції скандинавських племен на північ Європи, чим, зокрема, можна пояснити популярність самої ідеї подорожі та воїнської звитяги. Дані обставини можна вважати не настільки причинами, наскільки передумовами, що сприяли появі мілітарного феномену, відомого в сучасній історичній науці як «походи вікінгів». Безумовно, необхідно враховувати, що мова йде лише про один з аспектів даної наукової проблематики, подальше всебічне вивчення якої можливе лише за умови врахування цілої низки обставин суспільно-політичного, військового, географічного, політичного і технічного характеру.

---

¹ Кулаков В. Балтийский вариант движения викингов // SP. Неславянское в славянском мире. 1999. № 5. С. 148.

² Философов И. Феномен героического поведения в древней скандинавии: идеальные модели и поведенческая практика (по данным эддических песен и саг о древних временах). Автореферат дисс. к. и. н. Саратов, 2011. С. 3.

³ Фетисов А., Щавелёв А. Викинги. Между Скандинавией и Русью. М., 2013. С. 13.

⁴ Прайс Н. История викингов: Дети Ясень и Вязь. М., 2021. С. 301.

⁵ Стрингольм А. Походы викингов. М., 2003. С. 33.

⁶ Головинёв А. Антропология движения (древности Северной Евразии). Екатеринбург, 2009. С. 252.

⁷ Прайс Н. История викингов: Дети Ясень и Вязь. С. 301.

⁸ Там же. С. 302.

⁹ Бауей Р. Викинги. История и цивилизация. СПб., 2014. С. 70.

-
- ¹⁰ Ковтун А. Мировозренческие и культурные истоки эпохи викингов // Романовские чтения-14: сборник статей Международной научной конференции / под общ. ред. Я. Г. Риера. Могилев: МГУ им. А. А. Кулешова, 2020. С. 71.
- ¹¹ Там же.
- ¹² Старша Едда. К.: Видавництво Жупанського, 2020. С. 41.
- ¹³ Джексон Т. Н. «Глупо дитя, дома возросшее»: о путешествиях в исландских сагах // Уральский исторический вестник. 2016. № 2 (51). С. 28.
- ¹⁴ Сны Бальдра // Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах. М., 1975. С. 334; Головнёв А. Антропология движения. С. 240.
- ¹⁵ Старша Едда. С. 239.
- ¹⁶ Головнёв А. Антропология движения. С. 242.
- ¹⁷ Сага об Эгиле // Исландские саги. М., 1956. С. 68.
- ¹⁸ Докладніше див.: Сага об Эйрике Рыжем // Исландские саги. Ирландский эпос. М.: Издательство художественной литературы, 1973. С. 105-127.
- ¹⁹ Буайе Р. Викинги. История и цивилизация. С. 72.
- ²⁰ Будур Н. Повседневная жизнь викингов. IX-XI века. М., 2007. С. 12.
- ²¹ Старша Едда. С. 54.
- ²² Там само. Прим. 1.
- ²³ Буайе Р. Викинги. История и цивилизация. С. 73.
- ²⁴ Хлезов А. Предвестники викингов. Северная Европа в I-VIII веках. СПб., 2019. С. 204.
- ²⁵ Сага о Харальде Суровом // Снорри Стурлуссон. Круг земной. М., 1980. С. 462.
- ²⁶ Буайе Р. Викинги. История и цивилизация. С. 73.
- ²⁷ Сага об Инглингах // Снорри Стурлусон. Круг земной. С. 23.
- ²⁸ Старша Едда. С. 232.
- ²⁹ Сага об Инглингах. С. 36.
- ³⁰ Гуревич А. Категории средневековой культуры. М., 1972. С. 198.
- ³¹ Там само. С. 196.
- ³² Цит. за: Мюссе Л. Варварские нашествия на Западную Европу. СПб., 2006. С. 197-198.
- ³³ Головнёв А. Антропология движения. С. 237.
- ³⁴ Сага о Харальде Суровом. С. 415.
- ³⁵ Цит. за: Симпсон Ж. Викинги. Быт, религия, культура. М., 2005. С. 42.
- ³⁶ Сага об Эгиле. С. 63.
- ³⁷ Там само. С. 64.
- ³⁸ Там само.
- ³⁹ Старша Едда. С. 216.
- ⁴⁰ Головнёв А. Антропология движения. С. 232.
- ⁴¹ Сага о Харальде Прекрасноволосом // Снорри Стурлуссон. Круг земной. С. 49.
- ⁴² Сага о Хаконе Добром // Снорри Стурлуссон. Круг земной. С. 72.

-
- ⁴³ Тацит. О происхождении германцев и местоположении Германии // Тацит Публий Корнелий. Анналы. Малые произведения. История. Л., 1969. С. 359.
- ⁴⁴ Гуревич А. Я. «Эдда» и сага. М., 1979. С. 26.
- ⁴⁵ Беовульф. Львів: Астролябія, 2014. С. 71.
- ⁴⁶ Там само. С. 78.
- ⁴⁷ Хлевов А. Предвестники викингов. С. 137.
- ⁴⁸ Головнєв А. Антропология движения. С. 234.
- ⁴⁹ Там само.
- ⁵⁰ Гуревич А. Категории средневековой культуры. С. 167.
- ⁵¹ Снорри Стурлуссон. Младшая Эдда. СПб., 2006. С. 69.
- ⁵² Там само. С. 70.
- ⁵³ The Saga of Ragnar Lodbrok // The Saga of the Volsungs. The Saga of Ragnar Lodbrok. Together with the Lay of Kraka. New York: The American-Scandinavian Foundation, 1964. P. 234-235.
- ⁵⁴ Ibid. P. 235.
- ⁵⁵ Сага о Харальде Прекрасноволосом. С. 49.
- ⁵⁶ Cox M. D. Explaining Viking Expansion. Thesis submitted to the College of Arts and Sciences at West Virginia University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Medieval History. Morgantown, 2002. P. 105.
- ⁵⁷ Сага о Харальде Прекрасноволосом. С. 55.
- ⁵⁸ Cox M. D. Explaining Viking Expansion. P. 105.

Ольга Стасюк (Відень)

**АВГУСТИН ПРОТИ РОБІН ГУДА:
ПОХОДЖЕННЯ МИЛОСТИНИ ТА НАМІРИ БЛАГОЧИНЦЯ
У ТВОРАХ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ КАНОНІСТІВ (XII–XIII ст.)**

Августин та Робін Гуд – зовсім різні персонажі. Один з них – вигаданий літературний герой, розбійник, що вперше з'являється в джерелах XIII століття. Інший – реальний єпископ, християнський філософ і богослов, що жив у IV–V столітті і залишається святим для численних церков. У текстах про Робін Гуда і працях, написаних Августином, є згадки про турботу за бідних і високі моральні принципи; обидва виступають певними моделями милосердя. Але їхні моделі зіштовхуються на сторінках Декрету Граціана (1139), де в Справі 14, питанні 5, каноні 3 читаємо: «Не слід щось пограбувати у бідних, щоб дати нужденним. Можливо, хтось подумає і скаже: Є багато християн багатих, жадібних і пожадливих; не буду мати гріха, якщо беру в них і роздаю бідним. Бо коли вони не роблять добра, я зможу мати нагороду. Але таке роздумування йому навіть хитрість

Перелік скорочень

Abbreviations

- АА – Археологический альманах. Донецк.
АВУ – Археологічні відкриття в Україні
АЗ – Археологические записки Донского археологического общества.
АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев,
Штиинца.
АМА – Античный мир и археология
АО – Археологические открытия
АПУ – Археологічні пам'ятки України
БФ – Боспорский феномен
БЧ – Боспорские чтения
ВДИ – Вестник древней истории
ДАОО – Державний архів Одеської області
ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.
ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения
ЗООИД – Записки Одесского общества истории и
древностей
ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені
В. І. Вернадського.
КСИА – Краткие сообщения Института археологии АН СССР. М.-Л.
МАСП – Материалы по археологии Северного Причерноморья
МИА – Материалы и исследования по археологии СССР. Москва;
Ленинград: АН СССР.
НАРМ – Національний архів Республіки Молдова.
ОВ – Одесский вестник
СА – Советская археология
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова
ССПК – Старожитності степового Причорномор'я і Криму. Запоріжжя
ACSS – Ancient Civilizations from Scythia to Siberia.
BSPF – Bulletin de la Société préhistorique française. Paris.
FGH – Die Fragmente der Griechischen Historiker.
IOlb – Надписи Ольвии. 1968.
IOSPE, I² (*IPE I*²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis
Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
*IPE I*² – Latishev B. 1916. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti
Euxini Graecae et Latinae. Petropolis
SB – Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten, begründet im
Auftrag der Strassburger Wissenschaftlichen Gesellschaft.
SEG – Supplementum epigraphicum Graecum
SP – Stratum plus
TE – Theatrum europaeum

БІОІСТОРИОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

<i>Дьомін О. Б.</i> Рецензії в контексті персональної наукової історії професора П. Й. Каришковського	5
<i>Левченко Г. С.</i> Публікації з археології на сторінках газети «Одесский вестник» (1820-ті – 1830-ті рр.)	11
<i>Сапожников І. В., Айсфельд О.В., Корчемна І.С.</i> Програма ОТІС 1882–1884 років з археолого-історико-етнографічного опису міст і сіл Причорномор'я та Приазов'я.....	18
<i>Музичко О. Є.</i> Діяльність Ф. І. Успенського в Одесі: питання про школу істориків видатного вченого	29
<i>Лиман С. І.</i> Середньовічна історія слов'янських народів у творчості Степана Михайловича Кульбакіна: харківський період його науково-педагогічної діяльності (1904–1919)	44
<i>Гордієнко Д. С.</i> «Слово о полку Ігоревім» Володимира Перетца в історії української археології	51
<i>Попова Т. М.</i> «Ідея ритму» в науковій спадщині П.М. Біцилли (до дня пам'яті).....	65
<i>Налівайко А. О.</i> Джерелознавство середніх віків в дослідженнях Л. Беркута	75
<i>Левченко В. В.</i> Доля археолога: штрихи до біографії В. О. Пора-Леонович (до 80-х роковин від дня смерті)	82
<i>Майборода П.А.</i> З історії кафедри стародавнього світу та середніх віків Одеського університету. Частина І. Кафедра історії стародавнього світу в 1934–1941 рр.....	90
<i>Венгер А.Г.</i> Внесок Миколи Ковальського (1929–2006) у вивчення наративних джерел доби пізнього середньовіччя	102
<i>Степанян К. І.</i> До питання морфології та типології історичних соціокультурних спільностей	108

ПЕРВІСНА ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

<i>Піструїл І. В.</i> Скребки типу «Carene» верхньопалеолітичного поселення Анетівка II.....	122
<i>Главенчук А. В.</i> Зображення вагітних жінок в мобільній пластиці на верхньопалеолітичному поселенні Анетівка 2	130
<i>Кіосак Д. В.</i> Восьме тисячоліття до н. е. на Півдні України	137
<i>Тоцев Г. М.</i> Неолітичні могильники Мамай-Гори	144
<i>Пересунчак О. С.</i> Антропоморфна статуетка з трипільського поселення Тополі	149
<i>Бурдо Н. Б.</i> Усатівська культура. 100 років польових досліджень ..	158

<i>Іванова С. В.</i> Соціальний та хронологічний аспекти в археології (Буджацька ямна культура).....	166
<i>Агульников С.</i> Перехідний період від епохи пізньої бронзи до раннього залізного віку в Пруто-Дністровському межиріччі.....	171
<i>Яцук О. Ю.</i> Типологічне та технологічне розмаїття скляних намистин з високим вмістом міді в Центральній Італії ранньої залізної доби.....	175

ЕЛЛІНСЬКА ОЙКУМЕНА ТА АНТИЧНИЙ СВІТ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

<i>Туренко В. Е.</i> Образ друга і ворога в архаїчній ліриці	184
<i>Вар'ян О. О.</i> Nothoi та образ ідеального громадянина у Стародавніх Афінах	190
<i>Одрін О. В.</i> «Північні греки»: штучний термін чи історико-культурна реальність?	199
<i>Орлик О. Ю., Демчук С. А.</i> Культ Деметри у грецьких полісах Північного Причорномор'я	207
<i>Самойлова Т. Л.</i> Основні етапи економічного розвитку Офіусси-Тіри	214
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М.</i> Теменос Борисфена в сакральній історії Ольвійського полісу в архаїчну та ранньокласичну епохи	222
<i>Ніколаєв М. І.</i> Хронологічне підґрунтя історії Ольвії IV–I ст. до Р. Х.	226
<i>Папанова В. А.</i> Бронзові вироби з приміських садиб Ольвії	234
<i>Зелінський А. Л.</i> Датування візиту птолемейської військово-морської ескадри до Боспорського царства	240
<i>Савельєв О. К., Красножон А. В., Савельєва К. С.</i> Дослідження в південно-західній частині Тіри-Білгорода в 2020–2021 рр. (попередні результати).....	247

PAX ROMANA

<i>Баукова А. Ю.</i> Історична гідрогеографія північної частини римської провінції Азія в світлі писемних та нумізматичних джерел	257
<i>Кумінова К. А.</i> Образ Індії у «Флоридах» Апулея: історіографія проблеми.....	266
<i>Береговий В. Б.</i> Кипріан Карфагенський та питання жінки у ранній церкві Римської імперії	275
<i>Драгомирецька О. Г., Федорук А. В.</i> Римська спата з могильника біля с. Оселівка: про пізньоантичне озброєння з території Середнього Подністров'я	279

<i>Шевченко О. Б.</i> Дослідження дитячих поховань на прикладі кочових сарматів	284
---	-----

НУМІЗМАТИКА ТА СФРАГІСТИКА

<i>Ізбаиш-Гоцкан Т. О., Колесніченко Є. О.</i> Корпус монет царя Скіла з архіву П. Й. Каришковського	289
<i>Бондаренко А. О., Снитко І. О.</i> Нумізматичні знахідки античного часу з району солоного озера Оджиголь на Херсонщині в контексті початку економічного освоєння ольвіополітами західної частини Гілеї	292
<i>Bodzek J., Zajac B.</i> Olbian Coins Struck in the 1st century AD Found in Central Europe	298
<i>Янов Д. М., Корнусова І. В.</i> Фантазійні підробки античних монет в колекції Одеського археологічного музею	307
<i>Пивоваров С. В., Калініченко В. А.</i> Нумізматичні та сфрагістичні матеріали з городища другої половини XIV ст. в Зеленій Липі	314

ЦЕНТРАЛЬНА ТА СХІДНА ЄВРОПА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

<i>Луговий О. М.</i> Турріс Прокопія Кесарійського та Тіра в VI ст.	323
<i>Лагодич В. Ю.</i> Війна з аварами імператора Маврикія: до питань хронологічних та географічних меж протистояння	332
<i>Kolomiets O. O.</i> To the Question of the Peculiarities of the Use of Building Materials in the Temple Architecture of the Middle and Late Byzantium	341
<i>Димидюк Д. А.</i> Використання дротиків у Вірменії епохи Багатидів (кінець IX – середина XI ст.)	343
<i>Головко О. Б.</i> Свідectво католицького місіонера Бруно Кверфуртського про його подорож до Східної Європи (1008 р.).....	352
<i>Сидоров Г. В.</i> Болгарсько-татарський похід на Константинополь в 1264-1265 рр. та дискусія щодо ролі Ногая в ньому	363
<i>Ліхтей І. М.</i> До питання про коронацію 1261 року чеського правителя Пршемисла Отакара II	370
<u>Добролюбський А. О.</u> «Присмак глінисті»	380
<i>Гулевич В. П.</i> Про виникнення та призначення замку Караул	390
<i>Пилипчук Я. В.</i> Падіння Угорського королівства. Угорщина при Ягеллонах (1490–1526)	398
<i>Федчук О. Б.</i> Образ Кримського ханства в британській свідомості XVI–XVIII ст.	408

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

<i>Казакевич Г. М.</i> Зі Скіфії до Скоттії: довге відлуння середньовічної легенди про скіфське походження ірландців	417
<i>Воротняк І. Д., Данилів М. В.</i> Мотиваційні витоки походів вікінгів: дискурс скандинавських джерел	424
<i>Стасюк О. В.</i> Августин проти Робін Гуда: походження милостині та наміри благочинця у творах середньовічних каноністів (XII–XIII ст.)	435
<i>Чепіженко В. В.</i> Леді де Моун: поважна вдова та вмілий підприємець	443

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ РАНЬОГО МОДЕРНУ

<i>Ціватий В. Г.</i> Інституціональна історія дипломатії та комунікативних практик Європи в добу Середньовіччя і Ранньомодерного часу: моделі комунікації, комунікативні технології, особливості міжкультурної комунікації.	455
<i>Побуцька С. С., Пількевич А. Л.</i> Поява та розвиток нової ідеологічної моделі держави і канонічного права крізь призму ранньої англійської Реформації (1529–1553 рр.)	463
<i>Демчук С. А.</i> Поняття сучасного у нідерландській культурі першої половини XVI століття	470
<i>Івченко О. С.</i> Політичні витоки ідеології конституційного роялізму.	479
<i>Нємченко І. В.</i> Апологія повстання в політичній творчості Олджернона Сіднея	485
<i>Гребцова І. С.</i> Національні мотиви у творчості фламандських майстрів живопису Пітера Брейгеля старшого і Якоба Йорданса	489
<i>Тоцький П. М.</i> Варенн 1791 р.: конституційна криза чи уроки моралі?	500

In memoriam

<i>Нємченко І. В., Луговий О. М., Чепіженко В. В.</i> Андрій Олегович Добролюбський (18 квітня 1949 р. – 28 вересня 2023 р.).....	513
<i>Красножон А. В.</i> На смерть професора Андрія Добролюбського.....	516

Перелік скорочень	518
-------------------------	-----